

**BAZOPATI TAЪЛИМИ OЛЙ, ФАН ВА ИННОВАТСИЯҲОИ
РЕСПУБЛИКАИ ЎЗБЕКИСТОН**

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ПЕДАГОГИИ ЧИРЧИҚ

**ФАКУЛТАИ ФАНҲОИ ГУМАНИТАРЙ
КАФЕДРАИ АДАБИЁТШИНОСИИ ЎЗБЕКЙ**

Ҳикматов Ҳикмат Султонович

МАТНШИНОСЙ

Тошканд
«ZEBO PRINT»
2024

Ҳикматов Ҳикмат . Матншиносӣ. – Т.: “ZEBO PRINT”, 2024.
-296 саҳ,

Муҳаррири масъул:

Аслиддин Қамарзода - номзади фанҳои филология, профессор, академики Академияи фанҳои “Тӯрон”, Корманди шоистаи фарҳанги Ҷумҳурияи Ўзбекистон.

Муқарризон:

Малик Кабиров - номзади фанҳои филологӣ, устоди кафедраи адабиётшиносии ўзбекии Донишгоҳи давлатии педагогии Чирчиқ.

Ҷамшед Панҷизода - устоди кафедраи “Филологияи тоҷик ва забонҳои шарқ”-и Донишгоҳи давлатии Термиз.

Китоби дарсӣ – дар асоси мавзӯҳои барномаи таълимии фанни “Матншиносӣ” таҳия карда шудааст. Дар он баъзе масоили таърихи адабиёт, матни классикӣ ва намудҳои он, мушкилоти илми мазкур ва тамоюлоти ба худ хоси матншиносӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Маҷмӯа барои такмили дониш ва малакаи донишомӯзони муассисоти олии кишварамон аз рӯи фанҳои филологӣ воситаи таълимии арзишманд хоҳад буд.

Маводи таълимии мазкур дар Донишгоҳи давлатии педагогии шаҳри Чирчиқ таҳия карда шудааст.

Ин васоити таълимӣ бо мақсади омӯзиши фанни матншиносӣ барои донишҷӯёни бакалаври 5111300, 60111500 – Забони модарӣ ва адабиёт (Забон ва адабиёти тоҷик) таълиф гаштааст.

Китоби дарсии мазкур тибқи фармони Вазорати таълими олии, фан ва инноватсияҳои Республикаи Ўзбекистон аз санаи 22-уми декабри соли 2023 таҳти рақами 537 ба нашр тавсия карда шудааст.

ISBN

Сарсухан

"То он вақте ки мо асарро дар нусхаи охиринаш медонем ва имконияти мушоҳидаи ҳаракати матнро надорем шарҳу тафсири мо оид ба ин асар холисона буда наметавонад".

(Д. С. Лихачёв)

Баъд аз Истиқлолияти Ҷумҳурии Ўзбекистон ба омӯзиши фанни матншиносӣ эътибори калон дода шуд. Алҳол онро дар муасисаҳои олиии кишвар ба тарзи фаннии алоҳида аз худ менамоёнд. Бояд гуфт, ки ҳам маводи назарӣ ва ҳам амалии он барои талабагон зарур аст.

Танқиди матнии ҳозираи хориҷӣ, ки ёдгориҳои дар бисёр рӯйхатҳо маълум (асрҳои миёна, Европани ғарбӣ, классикӣ, шарқӣ ва ғайра)-ро меомӯзад, дар ҳолати бӯҳрони тӯлонӣ қарор дошт. Баҳси ҷонибдорони усулҳои К.Лахман ва К.Бедиер, ки тақрибан 90 сол боз идома дорад, то ҳол натиҷаҳои мусбати намоёнро наовардааст ва дар бораи мушкилоти инфиродии матнологӣ ва ҳуди эҳтимолияти пайдоиши онҳо изҳороти шубҳанокро ба вучуд овардааст. Дар ин бобат матншиноси маъруф А. Хаусман шаст сол муқаддам навишта буд: "Одами солимфикр ва ақли солим набояд аз омӯзиши мақолаю маърузаҳо оид ба танқиди матн чизе интизор шавад, ки вай бо кӯшишу ғайрати худ мустақилона ба даст оварда наметавонад. Матншинос, ки бо кори худ банд аст, ба Нютон, ки ҳаракати сайёраҳоро таҳқиқ мекард, тамоман шабоҳат надорад: балки вай ба саге монанд аст, ки дар шикори бургаҳо машғул мебошад. Агар саг дар асоси принципҳои математикӣ бургаро шикор кунад, он ҳеҷ гоҳ бургаро сайд карда наметавонад, ба истиснои тасодуф ... Агар саг мехоҳад, ки дар сайди бургаҳо муваффақ шавад, бояд чаққон ва ҳассос бошад. Каркадан набояд бургаро

шикор кунад: дар кучо будани онҳоро намедонад ва агар фаҳмад, онҳоро намегирад”.

Э.Винавер низ назари ниҳоят пессимистиро нисбат ба танқиди матн баён мекунад: “Тадқиқоти охири дар бахши танқиди матн ба як анъанаи қадимӣ хотима медиҳад. Технологияи нодири нашриёт, ки устодони бузурги асри XIX таҳия кардаанд, мисли физикаи Нютонӣ кӯҳна шудааст ва кори наслҳои мунаққидони матн арзиши зиёди худро гум кардааст. Дигар аз рӯи хатогиҳои маъмул гурӯҳбандии дастнависҳо ғайриимкон аст; решаҳои насаб нуфузи худро аз даст доданд ва ҳамзамон эътиқод ба матнҳои муттаҳидаи интиқодӣ аз байн рафт”.

Дар хулосаи олимони хориҷӣ матншиносӣ аксар вақт ҳамчун як санъат, на ҳамчун илм, балки ҳамчун “бозии бидуни қоида” зоҳир мешавад. Гумон меравад, ки мунаққиди матншинос набояд бо назарияи интиқоди матнӣ, бо арзёбии мунаққидони барҷастаи матн ошно шавад ва метавонад дар фаъолияти худ бо “ақли солим” маҳдуд шавад ва таҷрибаи пешгузаштаи худро бо он иваз кунад.

Барои фаҳмидани сабабҳои ин бӯҳрон бояд ба танқиди матнии классикии аврупоӣ, ки К.Лахман ва мактаби ӯ пешниҳод кардааст, рӯ овардан лозим аст. То замоне, ки К.Лахман методи худро дар танқиди матншиносӣ (1840) ба миён гузошт, илми матншиносӣ дар бораи таърихи матни асарҳо ақидаҳои худро дошт. Таърихи матн ҳамчун таърихи тадричан хароб шудани он дар рӯйхатҳои гуногун пешниҳод карда шуд. Ин намоёндагиҳо барои асри XVIII қонунӣ буданд. Ҳама рӯйхатҳо баробар ба назар мерасиданд ва аз ҳама “хонишҳои беҳтарин” барои барқарор кардани матни асли ва “вайроннашуда” интиҳоб карда шуданд.

Нуқтаи назари И.Добровский дар ин бора бештар таърихӣ буда, дар ибтидои асри XIX ба пеш гузошта шуда буд: дастнависҳо паи ҳам пайдо мешаванд, дар тамоми онҳо матнҳо беҳтару бадтар ҳастанд. Зарурати тасниф намудани

матнҳои руйхатҳои алоҳида, ба гурӯҳҳо ва нашрҳо тақсим кардани онҳо ба миён омад. Аммо андешаҳо дар бораи тадриҷан хароб шудани матн ва танҳо “матни муаллифӣ” мавриди таваҷҷӯҳ қарор доштанд, то ҳол вучуд доранд ва дар аксари мавридҳо боқӣ мондаанд. Таърих аз ин нуқтаи назар танҳо барои барқарорсозии матни муаллиф таваҷҷӯҳ дорад. Вазифаи интиқоди матншиносӣ танҳо ба “истихроҷ”-и матни муаллиф вогузор мешавад, ки бо барқароркунӣ ва наشري он ҳама ташвишҳои матншиносӣ ба поён расид.

Тахмин карда мешуд, ки хатогиҳои матнии барои дастнависҳои гуногун маъмул танҳо дар натиҷаи пайдоиши умумии ин дастхатҳо пайдо шуда метавонанд. Таваҷҷӯҳи асосии матншиносони асри XIX ва ибтидои асри XX ба муайян кардани хатоҳои умумӣ дар дастхатҳои гуногун ҳамчун воситаи муайян кардани насабномаи рӯйхатҳо нигаронида шуда буд. Бинобар ҳамин ҳам Д.С. Лихачёв дар ин бора чунин гуфтааст: “Тадқиқ кардани матншиносӣ таҳқурсиест, ки ҳамаи кори минбаъдаи адабиётшиносӣ доир ба он анҷом меёбад”.

Имрӯзҳо мо ба чунин мактабу маорифе эҳтиёҷ дорем, ки шахсияти комилро ба камол расонда, дар баробари дониши ҳаматарафа, ихтисоси ҳозиразамон одобу ахлоқи ҳамида, интизомнокӣ, эҳтиром гузоштан ба инсонҳо ва ақидаи онҳоро нисбат ба аҳли ҷомеа тарбият намояд. Ва муассисаҳои таълимии миёнаву олии кишварамон бо истифодаи беҳтарин дастовардҳои дидактикии ҷаҳони мутамаддин ҳамеша дар ҷустуҷӯ ва баррасии роҳҳои босамараи таълим мебошанд, то дар ботини толибилмону донишҷӯён дар баробари малакаҳои илмомӯзӣ ва донишандӯзӣ, инчунин бедор кардани ҳисси худогоҳӣ, ҳислатҳои худшиносиву ифтихори миллӣ, масъулияти амиқи ватандорӣ, зиракиву ҳушёрӣ, дӯстиву хайрхоҳӣ ва завқҳои баланди забондониву зебоипарастӣ парвариш ёбанд.